

АСАБЛІВАСЦІ РЭПЕРТУАРНАЙ ПРАПААНОВЫ БЕЛАРУСКАГА ДЗЯРЖАЎНАГА ТЭАТРА ЛЯЛЕК ДЛЯ ДАРОСЛАГА ГЛЕДАЧА ў пачатку ХХІ ст.

К. П. Яроміна,

*малодшы навуковы супрацоўнік аддзела тэатральнага мастацтва
Цэнтра даследаванняў беларускай культуры,
мовы і літаратуры НАН Беларусі*

У сучаснай беларускай тэатральнай прасторы тэатр лялек займае асаблівае месца. На сённяшні дзень ён адрозніваецца самым дынамічным развіццём, адкрытасцю да асваення новых тэм і тэхналогій, шматграннасцю (у тэатрах лялек ідуць спектаклі для розных узроставак катэгорый, ад дзяцей дашкольнага ўзросту да дарослых гледачоў, выкарыстоўваюцца розныя сістэмы лялек, жывы план, медыятэхналогіі і г. д.). Сярод беларускіх тэатраў менавіта лялечныя тэатры найбольш уключаны ў сусветны мастацкі кантэкст, яны дэманструюць стабільна высокі ўзровень пастановак і канкурэнтаздольнасць не толькі ў Беларусі, але і за яе межамі. Пацвярджэннем гэтага з'яўляецца запрашэнне беларускіх рэжысёраў і мастакоў тэатра лялек (А. Ляляўскага, А. Жугжды, А. Янушкевіча) для пастановак за мяжу, адзначэнне іх спектакляў нацыянальнымі прэміямі і ўзнагародамі замежных і міжнародных фестываляў (нацыянальныя тэатральныя прэміі А. Ляляўскага, А. Жугжды, А. Янушкевіча, намінаванне іх пастановак на прэмію «Залатая маска», узнагарода «Гамлета» І. Казакова прэміяй II Моладзевага тэатральнага форуму краін Садружнасці, Балты і Грузіі).

Адным з самых цікавых айчынных тэатраў лялек у пачатку ХХІ ст. працягвае заставацца Беларускае дзяржаўнае тэатр лялек. Асаблівую ўвагу прыцягваюць яго пастаноўкі для дарослай аўдыторыі, якія, як правіла, становяцца падзеямі ў тэатральным жыцці Беларусі і нярэдка самымі яркімі ў сезоне. У артыкуле робіцца спроба тэзісна абзначыць асаблівасці гэтага сегмента рэпертуару тэатра на аснове праведзенага аналізу спектакляў, пастаўленых з 2000 па 2016 г.

У абзначаны перыяд на сцэне Беларускага дзяржаўнага тэатра лялек было пастаўлена 15 спектакляў для моладзі і дарослых: «Дом, які пабудаваў Свіфт» Р. Горына (рэж. М. Ярамчук, маст. В. Рачкоўскі, 2001), «3 Парыжам скончана!...» па ма-

тывах камеды А. Чэхава «Вішнёвы сад» (рэж. А. Ляляўскі, маст. В. Рачкоўскі), «Чайка. Вопыт прачытання» А. Чэхава (рэж. А. Ляляўскі, маст. А. Вахрамееў, 2003), «Eternal song»/«Адвечная песня» па матывах паэмы Я. Купалы (аўтар п'есы А. Ляляўскі, рэж. А. Ляляўскі, І. Юр'ева, 2004), «Гісторыя аднаго горада» М. Салтыкова-Шчадрына (рэж. А. Янушкевіч, маст. В. Рачкоўскі, 2006), «Драй швэстэрн» па матывах драмы «Тры сястры» А. Чэхава (рэж. А. Ляляўскі, маст. Т. Нэрсісян, 2010), «Вянчанне» В. Гамбровіча (рэж. А. Янушкевіч, маст. Т. Нэрсісян, 2011), «Шоўк» А. Барыка (рэж. А. Ляляўскі, маст. Т. Нэрсісян, 2012), «Дзяды» А. Міцкевіча (рэж. А. Янушкевіч, маст. Т. Нэрсісян, 2012), «Ладдзя Роспачы» У. Караткевіча (рэж. А. Ляляўскі, маст. В. Рачкоўскі, 2013), «Тарцюф» Ж.-Б. Мальера (рэж. А. Ляляўскі, маст. Л. Скітовіч, 2014), «Інтэрв'ю з ведзьмамі» Я. Карняга (рэж. Я. Карняг, маст. Т. Нэрсісян, 2015), «Птушкі» Арыстафана (рэж. А. Ляляўскі, маст. Л. Скітовіч, 2015) і інш.

З гэтых спектакляў сем з'яўляюцца пастаноўкамі паводле рускай і замежнай драматургіі («Чайка», «Дом, які пабудоваў Свіфт», «Птушкі», «Вяселле» і інш.), два – інсцэнізацыямі паэзіі («Адвечная песня», «Дзяды»), тры – інсцэнізацыямі праязных твораў («Шоўк», «Гісторыя аднаго горада», «Ладдзя Роспачы»). Калі звяртацца да якасных характарыстык літаратурнага матэрыялу, які адбіраўся да пастаноўкі, можна заўважыць, што гэта у асноўным літаратурная класіка, незалежна ад яе родавай прыналежнасці: драматургія Арыстафана, Мальера, Чэхава, класіка рускай і беларускай літаратуры (Салтыкоў-Шчадрын, Купала, Караткевіч). Пры дамінаванні добра вядомых назваў сярод спектакляў тэатра ёсць і першыя для беларускага тэатра ўвогуле сцэнічныя ўвасабленні драматургіі абсурду В. Гамбровіча і рамана сучаснага італьянскага пісьменніка А. Барыка.

Пры ўяўнай разнароднасці літаратурнага матэрыялу спектаклі тэатра маюць шмат агульнага. Для іх характэрны зварот да складанай праблематыкі, заключанай не толькі ў літаратурнай аснове, але вылучанай з яе рэжысёрам. Рэжысёрская інтэрпрэтацыя тэксту, які робіцца падставай для ўвасаблення канцэпцыі пастаноўшчыка, дамінуе ў «дарослых» спектаклях тэатра. Нярэдка ключ да разумення асноўнага пасылу, ідэі, канцэпцыі пастаноўкі падаецца рэжысёрам у жанравым вызначэнні

спектакля, якое не карэліруецца з жанравым вызначэннем літаратурнага твора. У якасці прыкладаў можна прывесці спектаклі «Вешчы сон», «Вянчанне», «Развітанне з Радзімай», «Ладдзя Роспачы», «Гісторыя Хмаракукуйскай дэмакратыі», «Птушкі».

Пастаноўкі паводле класічнай літаратуры звяртаюць на сябе ўвагу асаблівасцямі яе прачытання рэжысёрамі. Як ужо адзначалася, класічныя творы нярэдка становяцца «асновай» для пастаноўшчыкаў, што ствараюць спектакль «па матывах». Яркім прыкладам з'яўляюцца спектаклі «З Парыжам скончана!..», «Чайка. Вопыт прачытання» і «Драй швэстэрн» А. Ляляўскага паводле п'ес А. Чэхава. Рэжысёр стварае спектаклі аб неабходнасці зменаў і адказнасці, самападмане, небяспецы жыцця мінулым [1, с. 35–36]; яго стаўленне да герояў іранічнае, у большай ступені асуджальнае, чым спачувальнае. У сцэнічным увасабленні «Гісторыі аднаго горада» Салтыкова-Шчадрына А. Янушкевіч, пашыраючы храналагічныя межы праз увядзенне лёгкапазнавальных сімвалаў савецкай эпохі (серп і молат, самалёты-кукурузнікі, помнікі-бюсты) [2, с. 27] і наданне характэрных рысаў персанажам у выкананні А. Васько, таксама нараджае новыя сэнсы, хоць і не кардынальна адрозныя ад літаратурнай першакрыніцы.

Інтэрэс дзеячаў тэатра лялек да класікі, дакладней, яе інтэрпрэтацыі адзначаў вядомы даследчык Х. Юркоўскі, які звяртаў увагу на імкненне артыстаў (у шырокім сэнсе слова) не іграць спектакль у адпаведнасці з задумкай аўтара, а будаваць нешта сваё. Прычына гэтага бачылася Х. Юркоўскаму не ў неабходнасці быць арыгінальным, а ва ўспрыняцці першаснай версіі як мёртвай, вычарпанай [6]. Згодна з даследчыкам, новая інтэрпрэтацыя нярэдка мае на ўвазе стварэнне самастойнай кампазіцыі тэксту, адаптацыю і выкарыстанне існых матэрыялаў, а форма такой адаптацыі вылучаецца блізкасцю да калажа [6].

Сярод пастановак тэатра лялек падцверджаннем гэтай вылучанай Х. Юркоўскім тэндэнцыі служыць пастаноўка А. Ляляўскім «Птушкі» Арыстафана. Адаптацыя тэксту антычнай камедыі, зробленая рэжысёрам, характарызуецца не толькі скарачэннямі матэрыялу, аблягчэннем тэксту, увядзеннем сучаснай лексікі, але і ўключэннем у яго вершаў М. Валошына, І. Бродскага, Я. Палонскага і інш. Гэты прыклад ілюструе яшчэ адну тэндэнцыю, якая выразна прасочваецца і ў іншых «дарослых»

пастаноўках тэатра і якую яшчэ ў канцы 1990-х гг. сфармуляваў сам А. Ляляўскі, – імкненне да аўтарскага спектакля [5, с. 10].

Згодна з меркаваннем рэжысёра, адна з прычын, што дала штуршок да гэтай тэндэнцыі, – праблема з драматургіяй (стварэннем сучаснымі аўтарамі драматургічных тэкстаў, прызначаных для тэатраў лялек, якія б улічвалі яго спецыфіку, узровень развіцця, магчымасці і т. п.). Хутчэй за ўсё, гэта праблема, якая не вырашылася і ў пачатку XXI ст. і стымулюе рэжысёраў да звароту да ўжо існых, класічных тэкстаў, іх перапрацоўкі альбо стварэння сваіх уласных, якія б адпавядалі ідэі будучага спектакля. Што датычыцца апошняга варыянту, выдатны прыклад яго рэалізацыі рэпрэзентуе «Інтэрв'ю з ведзьмамі» Я. Карняга. Выказванне А. Ляляўскага аб неабходнасці не п'есы, а ідэі для стварэння спектакля [5, с. 13] рэалізаваў яго вучань, што стварыў літаратурную аснову-калаж з тэкстаў М. Метэрлінка, казак братаў Грым, успамінаў каменданта Асвенцыма Р. Геса для пастаноўкі, адной з асноўных тэм якой робіцца жаночая псіхалогія, комплексы і праблемы.

Гэтая пастаноўка, як і пераважная большасць спектакляў «дарослага» рэпертуару тэатра, характарызуецца адкрытай правакацыйнасцю формы (кітч, элементы поп-культуры, выкарыстанне абсцэннай лексікі, эратызацыя), схільнасцю да сур'ёзнай праблематыкі (псіхалагічнай, грамадскай, творчай), накіраванасцю на сучаснасць праз актуалізацыю пытанняў, ідэй і сэнсаў літаратурных першакрынiц не шляхам штучнага пераносу падзей у часе і прасторы, а праз устанаўленне іх сувязей з праблемамі і пытаннямі, якія турбуюць сучаснае грамадства, праз раскрыццё актуальных кантэкстаў.

Па-за ўвагай нельга пакінуць адметнасць формы пастановак для дарослай аўдыторыі. Толькі ў палове спектакляў сустракаецца лялька-персанаж, што з'яўляецца асноўнай дзеючай асобай («Гісторыя аднаго горада», «Тарцюф»). Пры гэтым лялька спалучаецца з іграй жывым планам, паміж лялькай і аніматарам у частцы выпадкаў выбудоўваюцца дадатковыя лініі адносін. У асобных пастаноўках сустракаюцца адзінкавыя лялькі-персанажы («Ладдзя Роспачы»). У значнай колькасці пастановак прысутнічаюць лялькі-прадметы, што выконваюць ролю «статыстаў» («Драй швэстэрн»), сімвалічных двайнікоў, душ персанажаў, якія іграюцца жывым планам («Вянчанне»). Такое «выцісненне» лялькі, яе пераўтварэнне ў адзін з элемен-

таў спектакля, прычым не галоўны, адзначала яшчэ ў канцы ХХ ст. Г. Алісейчык [4, с. 30]. Аднак побач з усё больш відавочным пераўтварэннем лялькі ў прадмет і ростам ролі аніматара, які робіцца асноўнай дзеючай асобай альбо паўнаважасным кампаньёнам лялькі, трэба адзначыць узбагачэнне прадметнага шэрага пастановак. Калі роля лялькі мінімізуецца, узрастае функцыянал іншых элементаў. У спектаклях актыўна выкарыстоўваюцца маскі («Шоўк»), касцюмы («Вянчанне»), прадметы (яблык, яйка ў «Дзядах»), якія акрамя сімвалічнай выконваюць і персанажную функцыю. Пастаноўкі для дарослай аўдыторыі паступова пераўтвараюцца з лялечных у «сінтэтычныя, татальныя» спектаклі [3, с. 65]. Іх яркасць, сучаснасць формы і ўнутраная змястоўнасць робяць «дарослы» рэпертуар Беларускага дзяржаўнага тэатра лялек адметнай і значнай з’явай у сучасным тэатральным мастацтве Беларусі.

1. *Грамыка, Л.* Дождж у пустым пакоі / Л. Грамыка // Мастацтва. – 2011. – № 1. – С. 34–38.

2. *Грамыка, Л.* Лялькатрон / Л. Грамыка // Мастацтва. – 2006. – № 6. – С. 26–27.

3. *Ратобылская, Т.* Театр кукол на перекрестке видовых особенностей / Т. Ратобылская // Лялькі, маскі, твары... : зб. матэрыялаў канф. «Сучасны тэатр лялек Беларусі» / пад рэд. Г. Алісейчык. – Мінск, 1998. – С. 57–66.

4. *Алисейчик, Г.* Белорусский театр кукол: традиции и эксперименты / Г. Алисейчик // Лялькі, маскі, твары... : зб. матэрыялаў канф. «Сучасны тэатр лялек Беларусі» / пад рэд. Г. Алісейчык. – Мінск, 1998. – С. 26–35.

5. *Лебявский, А.* В поисках новизны / А. Лебявский // Лялечны куфэрак: Тэатральны альманах 1998–1999 / пад рэд. Г. Алісейчык – Мінск : Ковчег, 1999. – С. 10–13.

6. *Юрковский, Х.* Идеи постмодернизма и куклы [Электронны рэсурс] / Х. Юрковский // Экран и сцена. – дек. 2001 / Театр «Бродячий Вертеп» Александра Грефа. – Рэжым доступу : – http://booth.ru/teor_teatr_kuk/postmodern_jurkowski.shtml. – Дата доступу : 15.02.2016.